

F 122

s. 84

Arademiine Rootsi-Eesti Selts

Loone, Leida

Rootsi alg eesti ajaloo-  
kirjanduses

aa. 1934-1938

38 l.

Rootsi aeg Eesti ajaloo kirjanduses

aa. 1934 - 1938.

Rootsi aeg Eesti on alati paelunud terve rea Eesti ajaloolaste huvi. Ka vaatluse all oleval ajal on rida neeripaid tegelema mainitud ajajärguga ja rääkima meie teadmisest nii Rootsi aja poliitilise ajaloo, kui ka ühiskondlike ja kultuuriliste olude tundmise suhtes.

Võrreldes vanema ajalookirjandusega (millest <sup>liigitava ja kirjeldava</sup> ~~peamiselt~~ tulevate annab Dr. Blumfeldti artikkel Den svenska tiden i Estlands historieforskning. Sveno-Estniska. 1934, lk. 124-137) on nüüd loobunud liialdatud Rootsi aja idealiseerimisest, vaid probleemidesse suhtutakse tõsiselt ja püütakse neid lahendada teadusliku



raimuse ja asjalikkusega. ~~See~~ Riida põh-  
jalikult <sup>arhiiv</sup> uurimiste najal koostatud töid  
avardab tunduvalt Rootsi aja mõistmist  
ja ~~te~~ hindamist.

On huvitav, et enamuse rootsi aega rõ-  
sitlevaid uurimusi viimase nelja aasta  
jooksul käsitlevad peamiselt majan-  
duslike või kultuurilisi olusid, kuna po-  
liitiline ajalugu on vähegi tähelepanu  
leidnud. Ainult rootsi võimu lõppjärg,  
nimelt Põhja sõda, ~~siis~~ pakub ilu-  
selt seski sulites suuremat huvi.

~~See~~ Suurt tähelepanu <sup>on</sup> ~~osutavad~~ <sup>teed</sup> ma-  
janduse ja kaubanduse ajaloole. Siin  
tuleks kõigepealt juhtida tähelepanu  
Best. Riigi Keskarhiivi director O. Liivi väi-  
tekirjale: Die wirtschaftliche Lage des

estnischen Gebietes am Ausgang des XVII

Jahrhunderts I. Allgemeines Überblick,

Getreideproduktion und Getreidehandel.

Verhandl. 989 XXVII, Tartu 1935, XLII + 336  
lk.

Selles teoses esitab autor pikemaajalistele uurimustele tulemusena üldkavala-  
lise ja põhjaliku kirjelduse majandus-  
oludest Rootsi aja lõpul. Ühtlasi tuuakse  
terve rea küsimuste kohta huvitavaid seis-  
teid. Enne asunust oma pääslesande  
juure, autor annab ülevaate Eesti ala  
valitsemisest rootsiajal. Kõige peält pea-  
tatakse maa majanduslikul organisat-  
sioonil, haldussüsteemil, selgitatakse adra-  
maade küsimust ja kirjeldatakse eramõi-  
sade, talude ning riigimajanduse majan-  
damissüsteemi, riigimajanduspoliitikat,  
linnade majandust j.m.s.



Allikained näitavad autor näitab veenvalt, et vilja tootmisprotsess ja viljakaubandus oli pööratusega aladeks bestimaa majanduslikus tootmisprotsessis. Seejärel ongi ~~st~~ teraviljatootmisele teoses arutatud suurt tähelepanu. Esipöones on käsitletud suunkäitised - mõisad, siis antakse ülevalde talumajapidamistest ja lõpetus vaadeldakse nende vastastikkusest sõltuvust.

Teraviljakaubandust kirjeldades, autor peatub peamiselt üheksa linnade (peamiselt Tallinna) osal viljakaubanduses. Käsitlemist on leidnud ka viljakaubandus võimalus linnu, Rootsi riigi tollipoliitika ja viljaväljaveo reeglite mõju bestimaa viljakaubandusele. Samuti tuleb meelde tuua suhestusest nälgajast XVII s. lõpp-aastakümnel ja selle majanduslikust mõjust.<sup>1)</sup>

Ulatuseks arhiivained ja laialdane literatuur; abiga on autor lahenda-

<sup>1)</sup> Lähemal ajal ilmub samalt autorilt valimik väljaveo käsitlevaid allikaid.

nud terve rea väärtuslike probleeme. Põhikõrge  
 kasse mõisate ja talude asustust, tervise and-  
 meid külviala, põlispõllu ja aleva suuruse kohta,  
 kirjeldatavate mõisate ja talumaa osa viljavõime, kes-  
 kusmures autor veenvalt näitab talumajapi-  
 damise suuremat osatähtsust võrreldes mõisaga.  
 Briti muusikajärgelt on käsitletud Tallinna  
 viljavõime suurus.

Tes peendub oluliselt ka Rootsi ajaloo  
 probleeme. Eesti ala kuulus ju Rootsi riiki ja  
 viimane on siinset majanduslikku olukorda  
 duvalt mõjutanud. Ka Rootsi ametnike  
 aparatuuril on oluline teatav mõju siinsetele  
 oludele, mis hakkas viti avalduma ajasti  
 lõpul, Karl XI ajal toimunud reduktsiooni  
 tõttu.

~~Tallinna majanduslike oludele Rootsi  
 aja lõpul pöörab sama autor O. Lii  
 suuremat tähelepanu eriti artiklis *Der wirt-  
 schaftliche Niedergang Tallinns im  
 Jahre 1697. SB Gb Sitzungsberichte der  
 Gd. Estn. Gesellschaft 1932 (Tartu, 1935), lk  
 207-244.*~~

Rootsi riigivõimu pärideist meie maa põlle-  
 majanduslike olusid mõjutada, kirjutas



H. Sepp, artiklis Zur Frage der Beschaffung  
von Arbeitskräften zur Zeit der Schollenpflanz-  
zeit. Liber Saecularis Tartu, 1938, lk. 664-679.

Käsitleks tööjõu puudust Eesti alal, autor  
 kirjeldab lähemalt ka Rootsi aegsed olusid.  
 Rootsi agraarseadus andluses leidis tähelepanu  
 tööjõu massimaalse kasutamise küsimus.

Nõuti, et taludes, kus liiga palju inimesi,  
 osa paigutataks mujale, osa taludesse  
 kus tööjõudu vähe.

Põhipoolelise üle-  
 vaate meie maa agraarkorraldusest rootsi  
 ajal annab J. Uusisto, Grundzüge der Agrarges-  
chichte Estlands (Tartu, 1935), lk. 91-98. Üle-

vaade on rajatud kirjandusele.



Ülevaate rogu Rootsiageest majandusest  
annab O. Liiv tema poolt kirjutatud lehesüh-  
gedel koguteoses Besti majandusajalugu I. Ioi-  
metanud: dr. H. Sepp. Koostanud mag. S. Blumfeldt,  
dr. O. Liiv, prof. Meera, dr. Sepp, mag. Z. Tender, dr.  
J. Vasar. Tartu, 1937, 548 lk. Rootsiageest

perioodi käsitleb, autor peab pisemalt Rootsi  
valituse poolt agraaridel ette võetud reformidel  
ja talupoja riigi seadustel. Hiljemini vaadel-  
des Rootsi valituse intensiivset, kuid abajärg-  
kindlat kaubanduspoliitikat, autor leiab, et  
siin rakendati palju energiat ja häid ideid,  
kuid tulemused ei vastanud saageltri ootustele.

Samas koguteoses (lk. 501-542) ilmunud  
Z. Tender'i Müntide ja mõõtmise areng Besti

annab ülevaade vastavatest oludest meil ka  
rootsi aja kestes.

Kuulub on ka O. Liivi kirjutis Õp. Z. Seltar  
juubeli väljaandes Liber Saecularis, Tartu, 1938,  
lk. 370-383 (The Aspect of the Estonian Land-  
scape at the End of the 17<sup>th</sup> Century based  
on the Maps of the Swedish Times on the  
Central State Archives). Autor näitab, kuidas  
Rootsi maamõõtjate poolt valmistatud kaardide



põhjal saab usaldatava pildi Eesti maastiku  
ilmeist umbes 250 a. tagasi 8.

~~Kudel seostas suurtiselt omale peagi kätte võidelda  
õiguse iseseisvaks kauplemiseks, kuna talu-  
poegade hulgas õitses hoogus salakaubandus.~~

Spetsiaalsema kirjutisega erineb E. Blum-  
feldt kirjutises Põhja-Eesti maakogudus-  
te pastoriite majanduslikust seisundist  
XVII sajandi lõpul. Ajalooline kirjandus XVI  
(1937), lk. 23-33. ~~Prof~~ Andraetenohuus

Kirjutises loendatakse allikaid, millest said  
sissetulekuid maapastorid ja ürikute na-  
jal kirjeldatakse rikkakute näidete va-  
ral ürikute pastoriite olukorda, nende  
vahesõrda talupoegade jms. Autor jõuab  
seisukohale, et normaalses oludes oli pas-  
torite sissetulek, kuigi mõnel juhul tagasi-  
hoidev, siiski täiesti küllaldane. Pastoriite  
alalised kaebused, et neile laenuvaist tu-  
ledest ei piisa elatamiseks, võivad olla  
parajapidavad ainult sajandi lõppaasta-  
kümne kohta (nälja ja ikaldusaastad),  
mill laenus ainult osa saadaolevaist  
maksudest ja andameist.

Uudseid andmeid 1601. a. Baltimail toimetatud  
teostaja maarevisjoni ~~autor~~ kohta esitab A. Korhonen  
 artiklis Michel Jordan. Hälsöline kirjuri  
XIV (1935), lk. 97-118. Igatahes on nüüd  
 võimalik mainitud revisjoni mitmeti pare-  
 mini hinnata kui seni. Juhuslikkude leidude  
 abil arhiivides <sup>teostaja</sup> on autoril õnnestunud leida  
 maarevisjoni ~~enda~~ poolt kirjutatud pabereid,  
 mis sisaldavad revidendi kui ka revisjoni  
 kohta huvitavaid teste. Nii on õnnes-  
 tunud identifitseerida revidendi isikut,  
 kes seni oli tundmata. Selles osutub  
 vähemalt Liiwimaal - Viljandi Bürgermeister  
 Michel Jordan. Jordan oli pärit Pomme-  
 rist ja Viljandisse tulles ta abiellus  
 Jõnka Bürgermeisteri tütrega. Tema majan-  
 duslik olukord oli, nagu nähtub ürikust  
 1601. a. parku võrdlemisi hea.

Kui hertsog Karl 1600. a. sügisel tungis  
 Liiwimaale, läks Jordan üle Rootsi poole.



Talle tehti peagi ülesandeks teostada maa-revisjon ja muid töid, mis ka sündis. Segaste algade ja osalt isikliku süü läbi oli Jordaniile palju nende tööde eest kaudu maks-mata. Ka suure osa oma senisest ~~varan-~~  
~~dusest~~ maaomandist kaotas ta Poola vä-gele eduka rünnaku ajal. Korduvate nõudmiste järgi sai Jordani omaile hiljem siiski Soomest laenu, millele jäi pärusena ta lastele.

Rootsi valituse seisusekohalt oli Jordani ~~revisjon~~ revisjoni teostajaks sobiv, kuni mõningas taakistuses oli ta puudulike keelte oskus. Üritused näitavad samuti, et loogilises ja selgus si olnud ta põhi-omadusi.

Revisjoni raamatu kumbari olemas-olev variant ei ole kirjutatud Jordani käega. Näib on aga tema poolt isik-likult tehtud suur osa ühel neist leiduvaid parandusi.

Artikli lõpul on äratrükitud mõningad huvitavad Jordani palve-kirjad hertsogi Karlile ja hertsogi Olenster-nale.

4

Kaubanduse ja tööstuse ajalooga on  
leidnud räsitlest põhimiselt ühtse  
linna järgi. Üldisema ülevaate Töös-  
tusest Eesti linnades XVII sajandi esimesel  
poolal annab A. Soom ajakirjas Linnad  
ja alevid X (1937), lk. 4-10. Samalt autorilt  
on ilmunud huvitav artikkel Linnade  
võitlus maakaubanduse vastu Eestis ja  
Lagerimaal XVII sajandi esimesel poolal.  
Ajalooline kirjuri XVI (1937), lk. 57-72.  
Eesti ala linnad on reskalt  
alates avaldunud püüet



koondada täielikud eelse kätte vii-  
 sise kui väliskaubandust. Gustav II  
 Adolfi ajal saavutati see, et kee-  
 lati igasugune maakaubandus. Kuid  
 selleaegsed liipkondad ei võtnud,  
 ei olnud võimalik valvata mainitud  
 keele täpsa täitmise järgi. Maakauba-  
 rand oitis igasuguseid teid seadusest  
 mööda liikumises. Kaupa eksporditi  
 oma paatidel, vahetati sageli kalade  
 vastu üle lake soomlastele, müüdi  
 vene kaupmeestele või välismaistele ränd-  
 kaupmeestele.

Kel ei saanud lii valvata seejärgi, et  
 maakaubandus ostaksid seaduse võrde koha-  
 selt kõiki käsitöid saadusi linnadest. Valmis-  
 tati ju tol ajal pea kõiki vajalikke  
 esemeid kodus käsitöid. Igatahes tekis  
 maal terav opositsioon linnade vastu.  
 Nad suutis omale peagi kätte võidelda  
 õiguse kauplemises, kuna talupoegade  
 hulgas õitses salakaubandus.

Besti postinduse algajadest kirjutas ~~1936~~  
 Ful. Bleyer, Posti ajaloolisi katkendeid rootsi ajastust,  
 seotud Eesti ja Soomeaaga. „Eesti-Rootsi posti juubeli-  
 album 1636 - 1936“. Tallinn, 1936, lk. 29-75.

Kuigi käsitus on mõnevõrra pündulise vormilisest  
 küljest (allikate tsiteerimine ebateaduslik, viiteid  
 vähe, ülesehitus ebasüsteemane), esitatakse siin  
 väärtuslikku materjali kultuuriloolist materjali.

Üldise ülevaate kõval käsitlelasse autori  
 poolt ka erikeisimusi — postiteid maal ja  
 merel, kirjade saatmise viise, postmeistrite  
 istumist, nende ainelist seisundit ja haridus-  
 lise taset, esimesi ajalehti jn. Tallinna  
 ajaloo seisusohalt pakuvad huvi kirjeli-  
 dused Porvika ja Tallinna vahelise posti-  
 pidamise viiside kohta ja viimase rootsi-  
 aegse Tallinna postmeistri Jonas Liung-  
 greni ja Tallinna rae vaheline teki a. 1708.



~~põhjal saab kasutada pildi test. maas. 6.~~  
~~pea iluist mures 250a. tagasi.~~ 14

Põhjalikus ja rikkalikele arhiivmaterjalide  
põhjal koostatud artikkel ~~Ringeldab~~ 8.  
~~Blumfeldt~~ Statistilisi lisandeid Tallinna  
kaubaliiklusele ja meresõidu ajaloole a.a.  
1609 - 1629. Ajalooline kirjuri XIV (1935),  
lk. 1-18, 49-63. <sup>vaatleb</sup> ~~Ringeldab~~ 9. Blum-  
feldt Tallinna kaubandust mõnn-  
gate aastate jooksul. Siin käsitletakse  
küsimust, kuidas Tallinna linn selle  
ajal katsus taassavarutada ja elal-  
hoida monopolisti seisundit kaubandu-  
ses Venemaaga, püüdes eriti Narvat  
võrre kaubandusest välja lülitada.  
1623. a. kehtima hakkanud tollirendi-  
lepingu põhjal Tallinn saigi omale  
pea ainuõiguse Venega kauplemises.  
Tallinna kaude toimuv kaupade liik-  
lemine tõusis tollirendiliiklemise  
ajal märksa, (võrre mitte loodetud

F Tallinna majanduslikele linnale Rootsi ja lõpul pehmel  
 kätelepanu O. Siiv, artiklis Den wirtschafteche Niedergang  
 Tallinus im Jahre 1697. Sitzungsber. d. gel. Estn. Gesellschaft 1932  
 (Tartu, 1938), lk. 207-244

relatseerimise), kuid teiste Liivimaa ja  
 Põhja Saare linnade juures puudus see  
 leping esile suurt kahameelt ja 1629.  
 a. leping ei leidnud enam kinnitust  
 Gustav Adolfi poolt kinnitamist.

Autor vaatleb ühesikasialiselt Tallinna  
 kaubandust tollirendilepingu kestvuse  
 ajal. Tunnakse statistilisi andmeid  
 siia saabunud ja siit väljunud lae-  
 rade ja nende laadungi kohta, ~~ta~~  
 Tallinna sadamast läbi käinud kaupa-  
 de kohta ja esitatakse andmeid  
 tollist saadud tulude kohta. F

~~Kaubanduse probleemidega tegeleb~~  
~~ka A Soom artiklis Linnade võitlus~~  
~~maakaubanduse vastu. Eesti ja~~  
~~Ingerimaal XVII sajandi esimesel~~  
~~poolel. Ajalooline kirjandus XVII (1937),~~  
~~lk. 57-72. Linnad on reskajast~~  
~~alates Eesti ala linnad on~~  
~~reskajast alates avaldanud püüet~~



Tallinna ajalugu käsitlevad ~~toot~~ veel  
järgmised tood: R. Kenumaa kirjutab Pa-  
beritööstuse tegevimisest Tallinnas, eriti selle  
uuesti asutamise mõõdukas saajandil.

Vana Tallinn I (Tallinn 1936), lk. 28-45.  
J. Vasar, Tsunftidena organiseeritud

Tallinna tööstuse arengust 1561-1660.  
Korp. Sakala 1909-1934 (Tartu 1934), lk.

141-156. A. Margus Kanuti gildi  
arhiiv / Arhiiv der st. Kanutigilde (=

Tallinna Linnaarhiivi kataloog IV) Tallinn  
1938, LXXXIV + 144 lk. + 8 tahvli +

Kataloogi kõrval pakub selle koostaja  
sissejuhatusena tohutu ülevaate selle

Tallinna elus väärtusi tähtsa organi-  
satsiooni ajaloost.

Tallinna kõrval on majandusajaloolas huvitanud ka Narva linn. Andmeterohke~~te~~ artikliga esneb A. Soom, Mereantillistlike põhimõtete rakendamise esimesi katseid Narvas. Tjalossine kirjuri XV (1936), lk. 97 - 115.

Mereantillistlane põhimõtted leidsid Narvas esmakordselt siluteadlikemat rakendamist Gustav Kõlfi ajal, kuid ettepanekuid rangemale siin ei jõutud. Energiakäesolevalt võetakse arsi pärast Kristiina aastaste valituse ajal. Mereantillistlikest üritustest esiroha omavad katsed teostada toitumiselaladel otstarbekohast tootlust. Kodanikkond avaldas siin energilist vastupanu valituse peitidele ja rubelalade arengiteostus siin ei seisunud, ega olnud täielikes korras niigvalituse eesinijade vaimuga. Teises tähtsamas mõttes oli kaubanduse parteerimine kaubaliikide järgi. Siingi satuti õige visale vastupanule kodanikkonna poolt. Parteerimine lõpuks küll teastus, kuid loopis mägelamal Reijul kus ravatsetud.



Kohaliku ajaloosõnukohalt tähelepanu-  
 vääriwad on järgmised teod: J. Tander,  
Die Streitigkeiten der Familie Stjernhielm  
mit der Stadt Tartu. SVB 889 1934 (Tartu  
1936), lk. 299-338. Kirjutis käsitleb Tartu  
 linna protsesse maaomandi asjus pere-  
 roud Stjernhielm'iga. Rootsi aega kaard  
 ra H. Laakmanni väljaanne Das Bürger-  
buch von Pernau I. 1615-1797. Tartu, 1936  
26 lk. Teos loob tähtsat lisa Pärnu linna  
 ajaloole, ta kodanikkude arvu, rahvusliku  
 koostuvuse ja päritolu suhte. Rootsi-  
 liseast asustusest Saaremaal kirjutab  
G. Blumfeldt, Ajalooline kirjandus XV  
(1936), lk. 153-163. Uudsete arhiivima-  
 teriaalide põhjal autor vaatleb rootsilise  
 asustuse päritolu Saaremaal ja püüab  
 jälgi da iga üheste rootsi perekonna  
 või inimese asumist saarele. Polja-  
 kude ülevaate Narva Venelä kuulunud osast annab  
A. Soom, Trangorod als selbständige Stadt 1617-  
1649. Sitz.-ber. d. Gel. Estn. Gesellsch. 1935 (Tartu 1937)  
lk. 215-216.



Võrdlemisi suurt huvi on uurijatele pakkunud  
 rootsi aja kultuurilooline ja hariduslik pale-  
 tildisema ilmega artiklist olgu mainitud  
O. Lii: Eesti kultuuriline ilme Rootsi  
 aja lõpul. Sõdur XV(1935), lk. 654-662.

Selles kirjeldatakse maal valitsevad ~~mit~~  
 majanduslikke, kultuurilisi ja haridus-  
 likke olusid; huvitavate näidetega sel-  
 gitatakse, mis võis Vene ajal sellest  
 ajajärgust tekkida traditsioonid  
 "kaest Rootsi ajast." Sama autor  
 kirjutas Eestlased Tallinnas Rootsi aja  
lõpul. Ajalooline Ajariti XV(1936), lk. 19-24,  
<sup>mis</sup> ~~vaatleb~~ ~~algselt~~ eestlaste osatähtsust linnas ja  
 teeb järeldusi nende majandusliku ja  
 haridusliku taseme kohta.



Vändlemisi: ~~suurt huvi on~~ ~~uurijatele~~  
~~passunud~~ ~~rootraja~~ ~~kultuurilooline~~ ja  
~~hariduslike~~ ~~pale.~~ Suurimat tähelepanu  
 pälvis siin O. Liivi sulest ilmunud  
 kirjutis Lisandeid Eesti rahvakooli  
ajaloole 17. sajandi lõpul. Eesti Kirjan-  
des XXVIII (1934), lk. 219-233, 241 -  
259, 311-331. Autor viib meid siin  
 tagasi Eesti rahvakooli vaevalistesse  
 sünniaegadesse. Näidatakse kuidas  
 Rootsi valitsuse toetusel Eestimaa  
konsistoorium ja vaimulikud püüavad  
 täie tõsidusega üldise <sup>rahva kooli</sup> ~~koolisunduse~~  
 ja isegi võibolla koolisunduse poo-  
 le ja ründas seda püüdu ~~et~~ mõne-  
 võrra takistab sinise aadli loodus  
 ja opositsioon, mis eriti ägedaks  
 muutus pärast reduktsiooni. Siis-

ki jõutakse müraske, et rootsi aja lõpul  
pea igas kihelkonnas on mingisugune  
kool.

Kuiid kodide asutamisega ja koolmeist-  
rite palgamisega ei piirdunud tolle-  
aegne hariduseelu. Naiski kihelkonnas,  
kuhu kooli veel ei olnud asutatud  
valitses sageli tihe lugemisõigus. Siin  
püüdsid kirikuõpetajad köstrite abiga  
oma koguduseliikmeid teavitada asjata  
tarvusega. Leidus ka mida jõukamaid  
talupoegi, kes püüdsid oma lapsi linna-  
koolidesse saata. Hiljem neist said ena-  
masti küla koolmeistrid, kes sellest ametist  
omale lugemisõigust hankasid. Luge-  
misõigus aitas suurel määral kaasa <sup>rahva</sup>  
usulise ja haridusliku tasapinna tõst-  
mises ja eesti talupoeg muutus tead-  
likumaks oma majanduslikus <sup>ning õiguslikus</sup> olus. <sup>olus</sup>

~~Autor on teinud suure töö järgides~~  
Edas autor kirjeldab hariduslikke  
olusid üksikuis linnades ja kihelkon-



dades. Jälgides üksikute koolide ajalugu, nii vahesed ja suivad kui ongi vahel esitatud andmed, selgub, milliseid võitlusi ja askeetismi vaja läis vaheseigi saavutamiseks. Vaatamata vastutöötamisele aadlis ja laidusele ühes osas rahvas-  
 trüüst saavutati rootsi aegse <sup>ühik</sup> kooliolu des  
 rolvem kui Vene valitsuse poolt 18. sajandil.

Kooliolule pöörab tähelepanu ka  
Fr. Püssow artiklis Rootsi tüüpe Eesti linnades  
rootsi ajal. Ilmunud kogutöös Korp.  
Savala 1909-1934. Tartu 1934.

Kasutades arhiivandmeid ja kirjandust  
 autor töö korrektsive mõne muu ja  
 vaatekohtadesse käsitledavas küsimuses  
 ja annab põgusa pildi linnakoolide  
 kujunemisest Tartus, Narvas, Tallinnas jn.  
 Autor toonitab linnakoolide tähtsust ka  
 lastlaste seisusehõlts, illustreerides oma  
 väiteid huvitavate näidetega. Kariduseeluga  
~~kõhedalt seotud Rooma matemaatika planeerimise oludest Tallinnas XIV~~  
~~ajandi reedel. Ajalooline Ajaarhiiv XVI (1937), nr. 1-10, kirjutas~~  
Fr. Püssow, täiendades sama autori varem ilmunud  
 selle alalisi töid

Kooli <sup>tega</sup> ~~üksimuse~~ <sup>tegeleb</sup> ~~pöörab tähelepanu~~ ka J. Köpp  
<sup>toos</sup> oma <sup>ugu</sup> ~~Laiuse riikluse~~ ~~ajaloos~~. Tartu,

1937, 712 lk. Riikluse ajaloos piires  
 pühendatakse tähelepanu ka rootsi ajale.

Puudutatakse neid poliitilisi sündmusi,  
 mis lähemalt puudutasid Laiuse riik-  
 londa (Põlva sõda jn.). Pärast on  
 siin igatahes asetatud riiklikele ja  
 koolioludele. Kirjeldatakse niipalju kui  
 andmed lubavad tolleaegsete ajastajate  
 elu ja tegevust ~~oma riikluse~~ ~~ajanduse~~  
 ülevaade riikluse hariduslikust  
 tasemest. Briti huvitavad on kirjeldu-  
 sed riikluse kultuurilisest elust,  
 illustreerides äeldut riiklike ~~maten~~  
~~jalidega~~ näidetega.

Üldisema ilmega artiklist tuleks siin-  
 kohal mainida järgmisi: O. Liiv, Eesti  
 Kultuuriline ilme Rootsi aja lõpul. Sõda  
 XVII (1935), lk. 654-662. Selles antakse  
 lühike ülevaade maal valitseva ma-  
 jandusoludest, kirjeldatakse valitse-



Kirjandusest ja usuelust Rootsi ajal <sup>on</sup> kirjutanud veel O. Liiv, Rootsi aja kirjanduse raudne mõju rahva elus, eriti suhtumises kirikusse.

Raamatu osa Eesti arengus (Tartu 1935), lk. 41-51.

Autor vaatleb siin maal valitsevaid erasat usuelu ja teadluse püüdeid maksvat olusorda veelgi parandada.



Üliõpilaspõlvkonnast, kes on teinud suure  
 töö, mis on üliõpilaskultuuri arengut  
 Tartu üliõpilaskultuuri arengut  
 andes, mis on üliõpilaskultuuri arengut  
 (Tartu, 1938), lk. 571-588.

Lõbusa kultuuripildi 17. sajandi esimesel  
 P. Wieselgren, Tunnustust ja Alt-Tartu. Ühe  
 episoodi aus der Zeit der ersten schwedi-  
 schen Hochschule. Liber Saecularis (Tartu  
 1938), lk. 824 - 829. Kirjeldatuse Georg  
 Stiernhielmi ja M. Savoniusse raamat  
 teinud koostööd. Samalt alalt on  
 Some New Facts Regarding the Dorpat  
 Brawl of 1641. By A. Blau. Liber  
 Saecularis (Tartu, 1938), lk. 898 - 903. F  
 Kirjeldus: eesti rahva kultuuri ja  
 ajalookirjanduse kohta S. Eriks.

S. Eriks, juba tähelepanu teinud R. Broos-  
 ni teosele, mis toob kirjeldusi eesti rahva  
 kultuuri kohta. Ühe algeks allikas on  
 Vahakultus. Liber Saecularis (Tartu 1938), lk.  
 911 - 929. H. Korhonen, avaldas koostöös-  
 protokolli aastast 1637, mis puudutab  
 talupoega juttu ja tema tegevust. Ühe re-  
 ligioosne teos, mis on tõlkinud Ingermanlandi  
 vaimse elu 1637. Liber Saecularis (Tartu,  
 1938), lk. 264 - 278



Hariduseleuge lähedalt seotud olid ka  
 raamatute <sup>Raubandus.</sup> ~~Rauplemise~~ ~~and~~ N. Sellest  
 kirjutas J. Purssoo, Raamatukauplemise  
 oludest Tallinnas XVII sajandi keskajal. Aja-  
 looline Ajakiri XVI (1937), lk. 1-10. Sama  
 ka leiab kirjutust artiklis J. Purssoo,  
 P. Tielman klubi, Buchhändler in Tallinn  
 und Narva um die Mitte des XVII. Jahr-  
 hunderts. Liber Saecularis (Tartu 1938),  
 lk. 510-528.

Eesti raamatute kirjanduse looja kohta  
 esitab mõningaid andmeid H. Weiss,  
 Beiträge zum Studienangang und zur  
 Bibliographie Mag. Heinrich Stahls. Liber  
 Saecularis (Tartu 1938), lk. 816-823.

~~vara~~ kultuurilis ja haridusliku olusid ja  
 huvitavate näidetega selgitatakse, miks võis  
 tekkida Vene ajal sellest ajajärgust traditsioon  
 "heast Rootsi ajast." Sama autor kirjut-  
 tises Bestlus Tallinnas Rootsi aja lõput, ~~häälest~~

Bestlus XV (1936)

lk. 24, püüab jälgida eestlaste osatõhtust  
 linnas, ~~ja~~ kirjeldatase ametid, mida eestla-  
 sed pidasid, vaadeldakse nende asumispahti  
 Tallinnas ja tehakse selle kõige põhjal järe-  
 lusi eestlaste linnasoodamise majandus-  
 lise ja haridusliku taseme kohta.

Besti reelest rootsi ajal kirjutab P. Ariste,  
Besti reelt rootsiaegsete kohtute proto-  
kollidest. Besti Reel XV (1936), lk. 1-14, 42-46.

Autor esitab mõningaid eestikeelseid lauseid  
 ja vande vorme, millest leidub rootsi-  
 aegseis kohtuprotokollides. Keelise huvi  
 korral peaksid toodud allrakatsed  
 mõndagi ka ajaloole, rikastades meie  
 teadmisi üsna huvitavate kultuurilooliste  
 faktidega. Olen siin mainitud ka P. Ariste,  
Besti riikliku vormi rootsikeeles. Besti reel  
XIII (1934), lk. 148.



Kõne all oleval ajavahemikul on rootsi ajaga tegelemed ka kunsti ajaloolased. Esimajoones tahaks siin tegeleda nimetada & prof. Sten Karlbergi uurimust Narva. Eine baugeschichtliche Untersuchung. Tartu 1936. 384 lk. Selles suurekaestalistes, rohke pildimateriialiga varustatud teoses leidub muu hulgas põhjalik ülevaade Narva ehitusajaloost Rootsi ajal. Autor on näinud oma küsimusi avaras perspektiivis ja silmaspidanud ka poliitilisi ja majanduslikke olusid. Teoses valgustatakse Rootsi ehitusalalist seadusandlust, ehituspoliitikat ja Narvas 1644 a. peale loodud ehitiste järelvalve organite tegevust.

Teosest selgub, et Narva oli ~~eriti~~ XVII s. palju palju enam Rootsi linn kui teised Liivi või Eestimaa linnad, sest viimaseis domineeris Balti saresa raleloom. Narvas pandi rohe vallutamise järgi maasma Rootsi linnaseadus ja a. 1686 läks rae asjaajamine rootsi sedele. Narva tõeline ehitusajalugu algab alles Rootsi ajaga. Tiheduses <sup>Rootsi</sup> viiugi majanduspoliitiliste plaanidega kerkisid ~~kavad~~ suurejoonelised kavad Narva sehit-tes. Nimelt taheti temast kujundada Lääne Euroopa ja Venemaa vahelise kaubanduse laopunkt ning lisaks uus päälinn tolle-egse Rootsi suurviigi idapoolsete osade jaoks.

Rootsi valitsus sundis Narvas <sup>Kodanuse</sup> Votsest ja  
 kaudselt ehitama nägusaid kivimaju  
 ja rida rootsi inseneri, eesotsas Erik Dahl-  
 bergiga tegeles Narvas majaplaani de roosta-  
 jaina ja ehituste teostajaina. Avastati  
 ehituste, näit. kirikute ja raekoja peistitami-  
 sel riigivalitsuse energiline algatus oli eri-  
 ti tundu. Kohalik sakselast koosnev  
 elanikkond pani valitsusele suurt alga-  
 tustele visalt vastu. Ainult valitsuse järje-  
 kindlate nõuete mõjul jõuti niisugasele,  
 et valdava enamuse Narva meesti eli-  
 tateid maju ehitati kivist.

Narwaga tegeles ka L. Soom artikkelis Narva  
 kindlused fortifikatsioonilisest seisukohast vaada-  
 tuna. Sõdur XVI (1934), lk. 783-787, 827-830,  
 877-880. Siin võetakse vaatlusele Narva  
 kindluse ajalugu, pöörates erilist tähelepanu  
 Rootsi ajale.

Niipea kui a. 1581 Pontus de la Gardie konna-  
 tub vallutada Narvat, algab töö ka linna kind-  
 lustamise alal. Linnamüür tehti tugevamaks  
 ja võeti tarvitusele basteide süsteem. Gustav I  
 Adolfi ajal hakati basteisid ümber ehitama  
 bastioonideks. Kuid ka järjekindlalt toimuv ko-  
 hendamine ei vastanud XVII. s. teisel poolel  
 enam kaugeltki hülgasammudega edasi are-



nenud fortifikatsiooni tehnikale nõudeile. Kindlus ja Narva vanalinna kindlus korrapärase hülga, mida peeti nõrgemaks korrapärase ehitusega kindlusest. Osalised ümberehitused ei muutnud seda väga parandada. Ka kasvas Narva linn üle temale kindlusega ettemääratud piiride. Tõrjus eslinn, mis piirati muldkindlustustega.

Kuningas Karl XI ajal otsustati Narva ümber ehitada uus avar kindlustevöö, mis jätkas Vanalinna sissepoole. Kindlus ehitati parema Rootsi fortifikatsiooni inseneri Bror Dahlbergi plaanide järgi. Dahlberg kasutas süüjuures üldiselt hollandi ja prantsuse eeskujusid, kuid mitmes suhtes toimus ta neist erinevalt ja Narva kindluse juures ilmnes rohkem Dahlbergi isikliku loomingu jooni. Algava Põhja sõja mõjul jäi kindlus küll täiesti lõpetamata (ei suudetud valmis ehitada kõiki bastioone), kuid sellisenaagi oli ta täiesti ajakohane ja kaitses linna küllalt hästi. F

Ilmutav kohaliku ajaloos seisukohalt on 2. Tender'i kirjutas Tartu raekoja Poola ja Rootsi ajal. Koguteos Tartu II (Tartu 1936), lk. 201-238. Ühenduses rootslasega raekoja ehitamisega esitatakse huvitavaid teateid linn rahalise olundi, rae ja kodanikkonnasuheliste tülid, linn ja kroonu võimu vahe-

F Narva kindlustamise põrnuist on 8. Soom kindeldand ka  
Narva laiendamise ja kindlustamise 17. sajandi, keskel.  
artipis  
Soome XVII (1935), lk. 1186-1195.

Kona ju. kohta, mis hästi ise loomustele  
 avaneb ja duvini Tartus XVII. s. lõpul.

Sama autori Tartu turg 1682 a., Tartu  
III (1936), lk. 207 - 212 + 1 plaan, annab  
 ülevaate Tartu turgplatsist ja seda  
 ümbritsevaist hoonetest.

Tallinna toomkiriku vaheldusrikas  
~~st~~ ajalugu, eriti tema muetihitamisest  
 pärast a. 1564 kirjeldab S. Karling,  
Zur Baugeschichte der Domkirche zu  
Tallinn. Liber Saecularis (Tartu, 1938),  
lk. 237 - 248.



Etava poliitiline maavõitlus as-  
 tin personalitähendusega ka-  
 silles E. Tander kirjutises  
 "Strategische der Familie Sten-  
 heim mit der Stadt Tartu 1669-  
 1684" (Tartu 1936), lk. 299-338.

Koera jm. kohta, mis hästi iseloomustab aja-  
 vaimu ja eluviisi Tartus XVIII. s. lõpul. Sama au-  
 tori Tartu linn 1682 jt., Tartu III (1936), lk. 207-  
 212 + 1 plaan annab ülevaate Tartu linnusest -  
 sise ja seda ümbritsevast koonelast. Tartu V

Rootsi aja poliitiline ajalugu on uurijate  
 poolt vähem käsitlemist leidnud kui olusu-  
 hete või kultuuriajalugu. Siiski ka sellelt alalt  
 ilmunud kirjutised täiendavad mitmeti  
 seniseid teadmisi.

Huhtavas sümteesi raames Rootsi aja  
 mõjust Eesti ajaloole. Söder XVIII (1936), lk.

1061-1669, ~~vaatlus~~ H. Sepp ms. tsentraalse

tähtseuse Stefan Batory strateegiale sõjas  
 Venega. Autor vaatleb neid muutusi, mis  
 rootsi aegsed sõjad põhjustasid Eesti maa osades  
 ja analüüsib mõju, mida nad avaldasid  
 meie ajaloole. Mõne seas annab ta tsentraal-  
 se tähtseuse Stefan Batory strateegiale sõjas  
 Venega. Sama küsimust põhjalikult uurinud kaasik  
 Venega. ta teos Stephan Batory ja Gustav Adolphi Piirva-  
 vastused operatsioonid. Tartu 1937.

Rootsi valitsuse algajadest Põhiseis' illest  
 reerivad mõningad lähemad erivõimused  
 püüdnud kirjutised. Kultuurilooliselt  
 huvitavaid andmeid sisaldab <sup>to</sup> A. Liivalep,  
 Venelaste ahwardused Tallinnas 1565 a. Vana

Tallinn II, (~~h~~ Tallinn, 1937), lk. 41-46. Rootsi  
~~teadust~~ hevides teetseva eestlasest väejuhi  
 kohta teeb eluloolisi andmeid A. Suvalep kirjutis  
 Meisi andmeid Ivo Schenkenberchiist ja  
 tema vanemaist. Vana ~~ta~~ Tallinn I (Tallinn,  
 1936), lk. 15-19. ja Ivo Schenkenberchi  
 seenniajast. Vana Tallinn II (Tallinn, 1937),  
 lk. 15-16. Rootsi võimu kindlustamiseks  
 Tallinnas pärast linna piiramise lõpeta-  
 mist 1577-a. juhib tahelepäru P. Johansen,  
 16./26. Märtsi tähtsusest Tallinna ajaloo.  
 Vana Tallinn I (Tallinn, 1936), lk. 15-19.  
 Kertsog Karli võitlusi Bestimaal on peendu-  
 tanud M. Loone ettepanedes Bestimaa aadli-  
 kude konspiratsioon Rootsi vastu 1604-1605.  
 Ref.: Ajalooline Aasiri XIII (1934), lk. 125-126.  
 Kuningas  
 Sigismundi relvade edu märgates hakkas  
 Bestimaa aadlike hulgast tekkima sala-  
 sepihusi Poola vastu. Rootsi võimudel  
 õnnestus aga konspiratsioon paljastada  
 ja juhtide kaotuse järgi suudeti maha-  
 suruda üldse opositsioon Bestimaa aadli  
 hulgas.



Populaarses kuid asjalikus käsitluses 20.  
Blumfeldt, Gustav II Adolf... Lövi Polyamaalt.  
Tartu, 1936, 160 lk., pühendatakse tähele-  
 panu ka Gustav Adolfi algsele Eesti- ja Lii-  
 vimaale. Käsitle kirjanuduse ja algallikate tund-  
 misele rajatuna annab see rohkemõõduga  
 ülevaade hää pildi sellest tähtsast ajajär-  
 gust meie maa elus.

Põhja sõda on ~~vähe~~ ajal leidnud üle-  
 vaatlikku käsitlust J. Lih, A. Oinas'e, H.  
Seppa ja J. Vasara poolt välpaantavas  
Eesti Rahva Siialoos (alustas ilmumist  
 1932). Tuntuud Põhja sõja uurija R. Sepp  
 annab selles tohusa ülevaate Rootsi  
 võimu hõlguvarisemise ajajärgust Eesti- ja  
 Liiwimaal. Tavalisest suuremal määral  
 peatub autor sõja tagalal, vägede moones-  
 tamisel ja koostisel ja analüüsib põhjusi,  
 miks rootsi väed ei suutnud edukaalt  
 maad raitsta vene vastu. Narva  
 lahingut kirjeldab sama autor ka  
 artiklis Narva lahing a. 1700. Sõdur  
XVII (1936), lk. 1050-1054. Ka O. Liim

P Liivimaa aadli suhtumist Rootsi võrnum vastu kirjeldab M. Toldsepp, Liivimaa riigiteaduse poliitiline meele-  
sus a. 1700. Riigiteaduse Ajakiri XVIII (1938), lk. 69-80.

Ilmsate reduktsioonide Liivimaa aadli tekitatud terava opositsiooni Rootsi vastu, sest valitsuse poliitika ähvardas aadli majandusliku iseseisvust ja seisusliku eesõigusi. Põhja sõja ajal Liivimaa riigiteadus ei ühinenud avalikult Rootsi vaenlastega, kuid tõrjus toetamast valitsust maaväe korraldamisel. Liivimaa kindralpü-berner Görz Dahlberg püüdis mõningaid järrel-andmisi tehes toimida lepitavalt, kuid ei saavutanud märgatavat tulemust. Kogu sõja kestel aadel püüis vaenuleppida, tundes rõõmu rootsi raskustest ja vaenlase võitlustest.

Ka O. Liiv puudutab mõningaid eripärasid Põhja sõja ajaloost. Nii vaatleb ta majandus-liku olusid ja meeleolusid, mis valitsesid ühe maaväe rahvastiku hulgas enne sõda artiklis Liivimaa Põhja sõja eel. Sõdur XVIII (1936), lk. 936-942. Bestla-  
test Põhja sõjas ühe väeühiku naanides.

Sõdur XVIII (1936), lk. 1083-1088; Bestla-  
Põhja sõjas, XX (1938), lk. 67-71 — mõlemas  
toos O. Liiv vaatleb eestlaste osa P. sõjas



puudutab mõningaid erikasimusi Põhja sõja  
ajaloost. Nii vaatleb ta <sup>maanduslike olude ja</sup> ~~ta~~ meeleolusid, mis  
valitsesid ühe maasõnna rahvastiku hulgas

enne sõda artiklis Viimase Põhja sõja  
eel. Sõdur XVIII (1936), lk. 936 - 942. ja

O. Liiv  
Riigisõda bestlastest Põhja sõjas ühe väeüksuse  
raamides. Sõdur XVIII (1936), lk. 1083-1088.

Viimase Riigeldatasse üldkoostes bestimaa  
aadli lippkonna saatus Põhja sõjas, kes  
inimes pää tähelepannu asetatasse lippkonda  
kuuluvate bestlaste. (vaata lk. 24a)

Lõpuks olgu tähelepannu juhtunud mõiki  
rootsi aja muinapäid huvitavale arhiivir-  
duslikule väljaandele, milles on bestimaa  
rootsiaegse kindralguberneri arhiivi natoloog  
I - II. Eesti Riigi Keskarhiivi toimetised nr. 3-4  
(1:2). Tartu 1935-36, 526 lk. Teose esimeses

osas O. Liiv annab üldkõrge ülevaate  
Rootsi aja kohta <sup>sees</sup> tehtud uurimistööst.

A. Perandi käsitleb bestimaa rootsiaegse  
kubermanguvalituse ülesandeid ja  
funktsioone ja N. Loone valgustab

Same probleemid panti lei O. Liiv artiklil Eesti ohvitserid  
Põhja sõjas. Sõdur xx (1935), lk. 62-71.

Eesti maa Rootsi aegse Kindralguberneri Arhiivi aia-  
 lugu. Järeltavalast ja palju uutset materjali  
 (sageli arvust artikkelist selgub arhiivi seaduse saatus  
 ja asjaolu, et vaatamata pingutustele, ei ole  
 olnud võimalik koondada sema kõiki  
 esialpselt kuulunud materiale. Teise Teose  
 teine osa sisaldab ~~kataloogi~~ <sup>ja</sup> põhjaliku  
 kataloogi (koostatud <sup>peamised</sup> osas N. Loone  
 poolt), mis on suurem abiks kõigile vastava  
 ajastu uurijale.

Teises tähelepanu väärt vares arhiivindus-  
 likus publikatsioonides on Eesti Riigi Kesk-  
arhiivi Toimetised

Nr. 6: Tartu 1937, ~~te~~  
 Rootsi aaga peidutavate  
 mis sisaldab järgmisi arhiivinduslikke ar-  
 tikleid: N. Loone The Archives of the  
Livonian Nobility and Johann Reinhold  
Patkul, from 1694 to 1695. (A. Perandi, ~~te~~  
 Nr. 138-153)

The Archives of the Supreme Land Court of  
Estonia till 1710, lk. 121-137; R. Sepp,  
Research into Estonian Military History  
and the Central State Archives. lk. 100-111;

H. Treial, The Saaremaa Noble's Association. lk. 154-166;  
 O. Vares, The Archives of the Viikandi and Pärnu County Courts.  
lk. 197-198.



Bestimaa Rootsi aegse kindralrakuõnneri arhiivi (BRKA) ajalugu. Kuvitavast ja palju uudset materjali. Parakuvast artiklist selgub arhiivi senine saatus ja asjaolu, et vaatamata pingutustele ei ole BRKA A-st enam võimalis olud koondada kõiki esialgselt sinna kuulunud materjale. Teose teine osa sisaldab kataloogi suures, mis on koostatud põhjalikult ja hoolsalt ja on seevõttes abiks kõigile vastava aegse muurijale.

Mainimist väärib siin kohal ka kõik Akaadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatuis (Soro-  
betotiva) ilmunud artiklid, kuid kuna neel on Rootsi muurijale isegi <sup>pähte</sup> saadavad, siis võiks pöörduda ainult paari üldise märkusega.

<sup>algselt ilmunud</sup>  
Holmes'ise aasta  
Sensel aastaraamatu väljaanded (alates 1934) sisaldavad nida väärtustuse ja huvitavaid artikleid, millest ühed on algsed erimeetmused, teised tõlked või kokkuvõtted Eesti (või muis) keeles ilmunud Eesti - Rootsi ~~ja~~ ühisajaloole huvitavaist artikleist. Seega need vihud ~~toovad~~ <sup>televad</sup> üht ~~televad~~ <sup>televad</sup> teavustavad nii erimeetmisi kui ka <sup>koosvõtteid</sup> Eesti ajaloo teaduse seniseist saavutustest Rootsi

aja kohta, mis Rootsi keerijale meidu reelest  
põhjustil jääks varju.

Ka võiks mainida Eesti Kirjanduse Seltsi  
poolt välja antavat koguteost Eesti ajalugu,  
millest seni on ilmunud kahe osa. Rootsi  
aega käsitlev köide ilmub lähemal ajal.  
Teos tahab pakkuda põhjaliku ülevaate  
meie maa ja rahva ajaloost arvestades  
seejuures seejuures <sup>uueimate</sup> viimase aja teaduslike ande  
~~saaga~~ uurimustega.

Vanema Rootsi aega käsitleva kirjanduse  
kohta peaks ülevaadet E. Blumfeldi ja  
N. Poone poolt toimetatud Bibliotheca Estonicae  
historica 1877-1917, millest viimane köide  
(Biograafia) ilmub 1938 a. sügisel. Eesti ise-  
seisuse ajal ilmunud kirjandust loendabast  
fahresberichte der estnischen Philologie und  
Geschichte, millest kõne all oleva ajal  
on ilmunud 1930 ja 1931 a. kohta kaks  
köidet.

Leida Loone.